

5. Бюттнер К. Жить с агрессивными детьми ; пер. с нем. / К. Бюттнер. – М. : Педагогика, 1991. – 144 с.
6. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Русский язык / В.И. Даль. – М., 1989. – 924 с.
7. Ковалев В.В. Психиатрия детского возраста. Руководство для врачей / В.В. Ковалев. – М. : Медицина, 1979. – 608 с.
8. Кон И.С. Введение в сексологию / И.С. Кон. – М. : Медицина, 1989. – 332 с.
9. Кочарян А.С. Механизм манипуляции и личность: обзор и психотерапевтические приложения / А.С. Кочарян // Вестник Харьковского университета. – 1992. – №366. – С. 15-20.
10. Кэмпбелл Д. Щит стыда: размышления об оценке состояния подростков, совершивших сексуальное насилие над детьми / Д. Кэмпбелл // Руководство по предупреждению насилия над детьми : учеб. изд. для психологов, детских психиатров, психотерапевтов, студ. пед. вузов / под ред. Н.К. Асановой. – М. : Гуманит. центр ВЛАДОС, 1997. – С. 254-274.
11. Кэмпбелл Д. Насилие как защита от нервного расстройства в подростковом возрасте / Д. Кэмпбелл // Руководство по предупреждению насилия над детьми : учеб. изд. для психологов, детских психиатров, психотерапевтов, студентов пед. вузов / под ред. Н.К. Асановой. – М. : Гуманит. центр ВЛАДОС, 1997. – С. 57-72.
12. Личко А.Е. Подростковая психиатрия / А.Е. Личко. – Л. : Медицина, 1985. – 416 с.
13. Мясищев В.Н. Личность и неврозы / В.Н. Мясищев. – Л. : Медгиз, 1960. – 187 с.
14. Сухомлинська О.В. Що таке духовність сьогодні? / О.В. Сухомлинська // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах. – Кн. 1. – К., 2000. – С. 7-10.
15. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному / З. Фрейд // Я и Оно: пер. с нем. – Тбилиси : Мерани, 1991. – Кн. 1 – С. 175-406.
16. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис ; пер. с англ. / А.В. Толстых, Э. Эриксон. – М. : Прогресс, 1996. – С. 45-58.

УДК 159.992:316.454.52-053.9

ПОТРЕБА У СПІЛКУВАННІ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Коваленко О.Г.

У статті проаналізовано особливості потреби у спілкуванні осіб похилого віку. Виявлено, що рівень такої потреби осіб похилого віку є

нижчим за середній. На нього суттєво впливає стать, місце та умови проживання, професійна зайнятість, рівень освіти, задоволеність станом здоров'я.

Ключові слова: спілкування, потреба у спілкуванні, особи похилого віку.

В статті проаналізовані особливості потреби в общенні пожилых лиц. Выявлено, что уровень данной потребности у пожилых лиц ниже среднего. На него существенно влияет пол, место и условия проживания, профессиональная занятость, уровень образования, удовлетворенность состоянием здоровья.

Ключевые слова: общение, потребность в общении, пожилые люди.

The article analyzes the features necessary to communicate the elderly. Revealed that the level of the needs of the elderly is lower than average. In it essentially ends sex, location and living conditions, professional employment, education, satisfaction with health.

Keywords: communication, the need for communication, the elderly

Постановка проблеми дослідження. Спілкування є особливим феноменом, що займає специфічне становище в контексті потребово-мотиваційної сфери людини. Адже воно, з одного боку, є важливою соціальною потребою особистості, а, з іншого боку, у його процесі задовольняється досить багато інших потреб. З точки зору останнього, суть спілкування доцільно вивчати у контексті потреб, які через нього задовольняються.

Потреба у спілкуванні є важливою у розвитку особистості. Особливого значення вона набуває на певних вікових етапах. Так, безпосереднє емоційне спілкування є важливим у розвитку немовляти, інтимно-особистісне спілкування із однолітками зумовлює становлення підлітка. Головним способом існування людини, умовою її виховання і розвитку, засвоєння суспільного досвіду поряд із працею, як твердить І.Д. Бех, є спілкування [1]. Саме воно визначає всю систему психічних процесів, станів та властивостей людини. Окремим віковим етапом, коли спілкування вважають визначальним у становленні особистості є похилий вік. Саме із спілкуванням окремі науковці (В.Ф. Моргун) пов'язують провідну діяльність цього віку [4].

У старіючої особи спілкування, а саме міжособистісне є домінують соціальною потребою, що, по-перше, визначає формування і розвиток її міжособистісних відносин, а, по-друге, дозволяє задовольняти значущі її екзистенціальні та емоційні потреби, потреби пошуку смислу життя, посилення позитивних та послаблення негативних емоційних станів.

Зважаючи на такі особливості, метою проведеного дослідження стало встановити рівень потреби у спілкуванні осіб похилого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спілкування є складним феноменом, у якому можуть актуалізовуватися характеристики явища або процесу. Це особлива самостійна форма активності суб'єкта, у процесі якої здійснюється взаємний обмін діяльністю, уявленнями, ідеями, почуттями, і у результаті чого відбувається становлення його відносин з оточуючими особами (Б.Ф. Ломов). Але спілкування є і багатогранним процесом взаємодії і взаємовпливу осіб одна на одну, акт усвідомленого, раціонально оформленого обміну інформацією, безпосередній емоційний контакт між людьми, як зазначає Б.Ф. Паригін. Він наголошує, що спілкування і є потребою особистості, умовою і засобом її задоволення [3; 6].

У похилому віці у спілкуванні реалізується провідна потреба – передати іншим накопичений досвід. У ній же реалізуються й інші потреби: потреба у колективі, у повазі, потреба самоствердження. У старечий період, початок якого залежить від загальної тривалості життя конкретної людини і стану її здоров'я, провідною стає діяльність із самоствердження або, за Л. Севом, конкретна діяльність сектору №2 [4].

У ході дослідження ми виявляли рівень прояву такої потреби в осіб похилого віку. У дослідженні взяло участь 520 осіб віком від 57 до 75 років. Середній вік досліджуваних – 66 років. Серед них чоловіків 170 осіб, жінок – 350 осіб. У містах проживають 324 досліджуваних, у селищах – 194, 2 осіб не вказали місце проживання. Частина досліджуваних є самотніми, живуть без родини (144 осіб), а 362 осіб, які брали участь у дослідженні, живуть з рідними, 14 осіб не вказали те, чи самотньо вони проживають. 142 досліджувані особи мають початкову, середню та неповну середню освіту, 203 осіб – освіту середню спеціальну, технічну, медичну, педагогічну тощо, 175 осіб мають вищу освіту. На теперішній час 134 осіб, які взяли участь у дослідженні, працюють, 186 – не працюють. Стан власного здоров'я 318 досліджуваних особи оцінюють як гарний та задовільний, 191 осіб – як поганий, незадовільний, 11 осіб не оцінили стан свого здоров'я.

Для дослідження особливостей самооцінки особистісних властивостей осіб похилого віку у дослідженні використана методика визначення потреби у спілкуванні (Ю.М. Орлов, В.І. Шкуркін, Л.П. Орлова), призначена для вияву рівня потреби у спілкуванні [2]. Досліджуваний має встановити рівень згоди із 33 твердженнями (так чи ні). Підраховуються отримані бали згідно з наведеним ключем (високий – 30-33 бали, вище середнього – 28-29 балів, середній – 26-27 балів, нижче середнього – 23-25 балів, низький – до 22 балів). Чим вищий рівень потреби у спілкуванні, тим більше вона незадоволена.

Виявимо середнє значення за показником потреби у спілкуванні досліджуваних. Він становить 22,867, що відповідає рівню нижчому за середній. Тобто потреба у спілкуванні осіб похилого віку переважно задовольняється. Такий рівень прояву вказаної потреби може бути зумовлений низкою причин, зокрема, власне достатнім рівнем соціальних контактів особи похилого віку, її схильністю до усамітнення, інтроверсією, задоволеністю інших потреб, пов'язаних із спілкуванням тощо [5].

Далі встановили значення за цим показником в осіб похилого віку чоловічої та жіночої статі, жителів міст та селищ, проживають самотньо та з родиною, з різним рівнем освіти, зайнятістю, задоволеністю здоров'ям (див. табл. 1).

Таблиця 1

Потреба у спілкуванні осіб похилого віку

Чинник		Потреба у спілкуванні
Стать	Чоловіки	22,34118
	Жінки	23,12286
Місце проживання	Містяни	22,63889
	Селяни	23,30928
Особливості проживання	Самотньо	23,81944
	З родиною	22,47790
Рівень освіти	Загальна середня	22,07801
	Середня спеціальна	23,58621
	Вища	22,68000
Зайнятість	Працюють	22,44030
	Не працюють	23,01554
Задоволеність здоров'ям	Задоволені	22,37107
	Незадоволені	23,69634

Порівняємо значення за показником потреби у спілкуванні у жінок і чоловіків похилого віку. Чоловіки у похилому віці мають меншу потребу у спілкуванні, ніж жінки. Середні бали за цим показником у чоловіків відображають низький рівень, а у жінок – нижче за середній.

Перевіримо достовірність відмінності вибіркових середніх арифметичних розподілів потреби у спілкуванні осіб похилого віку чоловічої та жіночої статі за допомогою t-критерію Стьюдента. Для результатів за кожним компонентом перевірена нульова гіпотеза про випадковість схожості згаданої величини у досліджуваних жіночої та чоловічої статі, тобто виявлена ступінь залежності двох подій стосовно цієї величини. Альтернативна гіпотеза полягала у не випадковості схожості цієї величини.

Встановлений рівень значущості схожості між замірами за показником потреби у спілкуванні в досліджуваних осіб похилого віку жіночої та чоловічої статі.

Потреба у спілкуванні. $M_1=23,123$, $m^2_1=0,014$, $M_2=22,341$, $m^2_2=0,033$
Емпіричне значення t-критерію:

Потреба у спілкуванні. $t=|23,123-22,341|/\sqrt{0,014+0,033}=3,609$

Критичне значення за таблицею – 1,97 (при рівні значущості $\alpha=0,05$).

При $t > t_{кр}$ нульова гіпотеза про відмінність рівнів потреби у спілкуванні осіб похилого віку чоловічої та жіночої статі підтверджується. Тобто всі ці події є незалежними. Чоловіки у похилому віці мають нижчі значення за цим показником, ніж жінки. Тобто жінки похилого віку більше, ніж чоловіки, потребують спілкування, їхня потреба у ньому менше задовольняється, ніж у чоловіків. Потреба у спілкуванні чоловіків похилого віку є низькою, а жінок – нижчою за середню.

Порівняємо значення за показником потреби у спілкуванні у жителів міст та селищ похилого віку. Жителі міст похилого віку мають меншу потребу у спілкуванні, ніж жителі сіл. Середні бали за цим показником і у жителів міст, і у жителів сіл відображають рівень нижче середнього.

Перевіримо достовірність відмінності вибірових середніх арифметичних розподілів потреби у спілкуванні жителів міст та селищ похилого віку за допомогою t-критерію Стьюдента. Для результатів за кожним компонентом перевірена нульова гіпотеза про випадковість схожості згаданої величини у досліджуваних містян та селян похилого віку, тобто виявлена ступінь залежності двох подій стосовно цієї величини. Альтернативна гіпотеза полягала у невипадковості схожості цієї величини.

Встановлений рівень значущості схожості між замірами за показником потреби у спілкуванні у досліджуваних містян та селян похилого віку.

Потреба у спілкуванні. $M_1=22,639$, $m^2_1=0,015$, $M_2=23,309$, $m^2_2=0,028$

Емпіричне значення t-критерію:

Потреба у спілкуванні. $t=|22,639-23,309|/\sqrt{0,015+0,028}=3,210$

Критичне значення за таблицею – 1,97 (при рівні значущості $\alpha=0,05$).

При $t > t_{кр}$ нульова гіпотеза про відмінність рівнів потреби у спілкуванні містян та селян похилого віку підтверджується. Тобто всі ці події є незалежними. Жителі міст у похилому віці мають нижчі значення за цим показником, ніж жителі сіл. Тобто селяни більше, ніж містяни, потребують спілкування, їхня потреба в ньому менше задовольняється. Але така відмінність між містянами та селянами похилого віку не є значною, бо середні бали за цим показником і у містян, і у селян відображають рівень нижчий за середній.

Порівняємо значення за показником потреби у спілкуванні осіб похилого віку, які живуть самотньо та з родиною. Особи похилого

віку, які живуть самотньо, мають більшу потребу у спілкуванні, ніж ті, хто проживає з родиною. Середні бали за цим показником в осіб похилого віку, які живуть самотньо, відображають рівень нижче середнього, а в тих, хто проживає з родиною, – низький.

Перевіримо достовірність відмінності вибірових середніх арифметичних розподілів потреби у спілкуванні осіб похилого віку, які живуть самотньо та з родиною, за допомогою t-критерію Стьюдента. Для результатів за кожним компонентом перевірена нульова гіпотеза про випадковість схожості згаданої величини в досліджуваних осіб похилого віку, які живуть самотньо та з родиною, тобто виявлена ступінь залежності двох подій стосовно цієї величини. Альтернативна гіпотеза полягала у невідповідності схожості цієї величини.

Встановлений рівень значущості схожості між замірами за показником потреби у спілкуванні в досліджуваних осіб похилого віку, які живуть самотньо та з родиною.

Потреба у спілкуванні. $M_1=23,81944$, $m^2_1=0,040$, $M_2=22,4779$, $m^2_2=0,014$

Емпіричне значення t-критерію:

Потреба у спілкуванні. $t=|23,81944-22,4779|/\sqrt{0,040+0,014}=5,787$

Критичне значення за таблицею – 1,97 (при рівні значущості $\alpha=0,05$).

При $t > t_{кр}$ нульова гіпотеза про відмінність рівнів потреби у спілкуванні осіб похилого віку, які живуть самотньо та з родиною, підтверджується. Тобто ці події є незалежними. Особи похилого віку, які проживають з родиною, мають нижчі значення за ним показником, ніж ті, хто проживає самотньо. Тобто останні більше, потребують спілкування, їхня потреба у ньому менше задовольняється. Потреба у спілкуванні осіб похилого віку, які живуть з родиною, є низькою, а тих, хто живе самотньо, – нижчою за середню.

Порівняємо значення за показником потреби у спілкуванні осіб похилого віку, які мають різний рівень освіти. Найбільшу потребу у спілкуванні мають особи похилого віку із середньою спеціальною освітою, менше ця потреба властива особам із вищою освітою і найменше – особам похилого віку із загальною середньою освітою. Середні бали за цим показником в осіб похилого віку із середньою спеціальною та вищою освітою відображають рівень нижчий за середній, а в тих, хто має середню освіту, – низький рівень.

Перевіримо достовірність відмінності вибірових середніх арифметичних розподілів потреби у спілкуванні осіб похилого віку із загальною середньою та середньою спеціальною освітою за допомогою t-критерію Стьюдента. Для результатів за кожним компонентом перевірена нульова гіпотеза про випадковість схожості згаданої величини у

досліджуваних осіб похилого віку із загальною середньою та середньою спеціальною освітою, тобто виявлена ступінь залежності двох подій стосовно цієї величини. Альтернативна гіпотеза полягала у не випадковості схожості цієї величини.

Встановлений рівень значущості схожості між замірами за показником потреби у спілкуванні в досліджуваних осіб похилого віку із загальною середньою та середньою спеціальною освітою.

Потреба у спілкув. $M_1=22,07042$, $m^2_1=0,03834$, $M_2=23,58621$, $m^2_2=0,025426$

Емпіричне значення t-критерію:

Потреба у спілкуванні. $t=|22,07042-23,58621|/\sqrt{0,03834 + 0,025426} = 5,973$

Критичне значення за таблицею – 1,97 (при рівні значущості $\alpha=0,05$).

При $t > t_{кр}$ нульова гіпотеза про відмінність рівнів потреби у спілкуванні осіб похилого віку із загальною середньою та середньою спеціальною освітою підтверджується. Тобто ці події є незалежними. Особи похилого віку із загальною середньою освітою мають нижчі значення за ним показником, ніж ті, хто має середню спеціальну освіту. Тобто останні більше потребують спілкування, їхня потреба в ньому менше задовольняється. Потреба у спілкуванні осіб похилого віку із загальною середньою освітою є низькою, а осіб похилого віку із середньою спеціальною освітою – нижчою за середню.

Перевіримо достовірність відмінності вибірових середніх арифметичних розподілів потреби у спілкуванні осіб похилого віку із загальною середньою та вищою освітою за допомогою t-критерію Стьюдента. Для результатів за кожним компонентом перевірена нульова гіпотеза про випадковість схожості згаданої величини в досліджуваних осіб похилого віку із загальною середньою та вищою освітою, тобто виявлена ступінь залежності двох подій стосовно цієї величини. Альтернативна гіпотеза полягала у не випадковості схожості цієї величини.

Встановлений рівень значущості схожості між замірами за показником потреби у спілкуванні в досліджуваних осіб похилого віку із загальною середньою та вищою освітою.

Потреба у спілкуванні. $M_1=22,07042$, $m^2_1=0,03834$, $M_2=22,68$, $m^2_2=0,028095$

Емпіричне значення t-критерію:

Потреба у спілкуванні. $t=|22,07042-22,68|/\sqrt{0,03836 + 0,028095} = 2,365$

Критичне значення за таблицею – 1,97 (при рівні значущості $\alpha=0,05$).

При $t > t_{кр}$ нульова гіпотеза про відмінність рівнів потреби у спілкуванні осіб похилого віку із загальною середньою та вищою освітою

підтверджується. Тобто ці події є незалежними. Особи похилого віку із загальною середньою освітою мають нижчі значення за цим показником, ніж ті, хто має вищу освіту. Тобто потреба останніх у спілкуванні менше задовольняється. Потреба у спілкуванні осіб похилого віку із загальною середньою освітою є низькою, а осіб похилого віку із вищою освітою – нижчою за середню.

Перевіримо достовірність відмінності вибірових середніх арифметичних розподілів потреби у спілкуванні осіб похилого віку із середньою спеціальною та вищою освітою за допомогою t-критерію Стьюдента. Для результатів за кожним компонентом перевірена нульова гіпотеза про випадковість схожості згаданої величини в досліджуваних осіб похилого віку із середньою спеціальною та вищою освітою, тобто виявлена ступінь залежності двох подій стосовно цієї величини. Альтернативна гіпотеза полягала у невипадковості схожості цієї величини.

Встановлений рівень значимості схожості між замірами за показником потреби у спілкуванні в досліджуваних осіб похилого віку із середньою спеціальною та вищою освітою.

Потреба у спілкув. $M_1=23,58621$, $m^2_1=0,025426$, $M_2=22,68$, $m^2_2=0,028095$

Емпіричне значення t-критерію:

Потреба у спілкуванні. $t=|23,58621-22,68|/\sqrt{0,025426+0,028095}$
 $= 3,917$

Критичне значення за таблицею – 1,97 (при рівні значущості $\alpha = 0,05$).

При $t > t_{кр}$ нульова гіпотеза про відмінність рівнів потреби у спілкуванні осіб похилого віку із середньою спеціальною та вищою освітою підтверджується. Тобто ці події є незалежними. Особи похилого віку із середньою спеціальною освітою мають вищі значення за ним показником, ніж ті, хто має вищу освіту. Тобто перші більше потребують спілкування, їхня потреба у ньому менше задовольняється. Потреба у спілкуванні осіб похилого віку із вищою освітою та осіб похилого віку із середньою спеціальною освітою є нижчою за середню.

Порівняємо значення за показником потреби у спілкуванні у працюючих та непрацюючих осіб похилого віку. Ті, хто працює у похилому віці, має меншу потребу у спілкуванні, ніж ті, хто не працює. Середній бал за цим показником у перших відображає низький рівень, а у других – нижчий за середній.

Перевіримо достовірність відмінності вибірових середніх арифметичних розподілів потреби у спілкуванні у працюючих та непрацюючих осіб похилого віку за допомогою t-критерію Стьюдента. Для результатів за кожним компонентом перевірена нульова гіпотеза про випадковість схожості згаданої величини у досліджуваних працюючих та

непрацюючих осіб похилого віку, тобто виявлена ступінь залежності двох подій стосовно цієї величини. Альтернативна гіпотеза полягала у не випадковості схожості цієї величини.

Встановлений рівень значущості схожості між замірами за показником потреби у спілкуванні у досліджуваних працюючих та непрацюючих осіб похилого віку.

Потреба у спілкуванні. $M_1=22,440$, $m^2_1=0,037$, $M_2=23,015$, $m^2_2=0,014$

Емпіричне значення t-критерію:

Потреба у спілкуванні. $t=|22,440-23,015|/\sqrt{0,038+0,0148}=2,555$

Критичне значення за таблицею – 1,97 (при рівні значущості $\alpha=0,05$).

При $t > t_{кр}$ нульова гіпотеза про відмінність рівнів потреби у спілкуванні працюючих та непрацюючих осіб похилого віку підтверджується. Тобто всі ці події є незалежними. Ті, хто працює в похилому віці, мають нижчі значення за цим показником, ніж ті, хто не працює. Тобто останні більше, ніж перші, потребують спілкування, їхня потреба в ньому менше задовольняється. Потреба у спілкуванні працюючих осіб похилого віку є низькою, а непрацюючих осіб похилого віку – нижчою за середню.

Порівнюємо значення за показником потреби у спілкуванні осіб похилого віку, які мають задовільний (гарний) та незадовільний (поганий) стан здоров'я (за їхніми оцінками). Особи похилого віку із задовільним станом здоров'я мають меншу потребу у спілкуванні, ніж особи похилого віку із незадовільним станом здоров'я. Середній бал за цим показником у перших відображає низький рівень, а у других – нижчий за середній.

Перевіримо достовірність відмінності вибірових середніх арифметичних розподілів потреби у спілкуванні осіб похилого віку із задовільним та незадовільним станом здоров'я за допомогою t-критерію Стьюдента. Для результатів за кожним компонентом перевірена нульова гіпотеза про випадковість схожості згаданої величини у досліджуваних осіб похилого віку із задовільним та незадовільним станом здоров'я, тобто виявлена ступінь залежності двох подій стосовно цієї величини. Альтернативна гіпотеза полягала у не випадковості схожості цієї величини.

Встановлений рівень значущості схожості між замірами за показником потреби у спілкуванні в досліджуваних осіб похилого віку із задовільним та незадовільним станом здоров'я.

Потреба у спілкуванні. $M_1=22,371$, $m^2_1=0,015$, $M_2=23,696$, $m^2_2=0,029$

Емпіричне значення t-критерію:

Потреба у спілкуванні. $t = |22,371 - 23,696| / \sqrt{0,015 + 0,029} = 6,303$

Критичне значення за таблицею – 1,97 (при рівні значущості $\alpha = 0,05$).

При $t > t_{кр}$ нульова гіпотеза про відмінність рівнів потреби у спілкуванні осіб похилого віку із задовільним та незадовільним станом здоров'я підтверджується. Тобто всі ці події є незалежними. Особи похилого віку, які оцінюють власний стан здоров'я як задовільний, мають нижчі значення за цим показником, ніж особи похилого віку, які вважають незадовільним стан власного здоров'я. Тобто останні більше, ніж перші, потребують спілкування, їхня потреба у ньому менше задовольняється. Потреба у спілкуванні задоволених станом власного здоров'я осіб похилого віку є низькою, а осіб похилого віку, незадоволених станом власного здоров'я, – нижчою за середню.

Висновки. Спілкування розглядають і як особливу самостійну форму активності суб'єкта і як багатогранний процес взаємодії і взаємовпливу осіб один на одного. Воно є потребою особистості, особливо значущою у похилому віці. Результати проведеної діагностики свідчать, що рівень потреби осіб похилого віку є нижчим за середній, тобто потреба у спілкуванні ними переважно задовольняється. Це може бути зумовлене низкою причин. На рівень прояву цієї потреби в похилому віці суттєво впливає стать, місце та умови проживання, професійна зайнятість, рівень освіти, задоволеність станом здоров'я.

Виявлено, що в похилому віці спілкування більше потребують жінки, жителі сел, ті, хто проживає самотньо, має середню спеціальну освіту, не працює та незадоволений станом власного здоров'я. Менше спілкування потребують чоловіки, жителі міст, ті, хто проживає з родиною, має загальну середню та вищу освіту, працює та задоволений станом власного здоров'я.

По-різному проявляється рівень потреби у спілкуванні окремих категорій осіб похилого віку. Так, потреба у спілкуванні чоловіків похилого віку є низькою, а жінок – нижчою за середню. І в містян, і в селян рівень потреби у спілкуванні є нижчим за середній. Потреба у спілкуванні осіб похилого віку, які живуть з родиною є низькою, а тих, хто живе самотньо – нижчою за середню. Середні бали за цим показником в осіб похилого віку із середньою спеціальною та вищою освітою відображають рівень нижчий за середній, а в тих, хто має середню освіту, – низький рівень. Потреба у спілкуванні працюючих і задоволених станом власного здоров'я осіб похилого віку є низькою, а непрацюючих та незадоволених станом власного здоров'я осіб похилого віку – нижчою за середню.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у встановленні чинників, які впливають на виявлений рівень спілкування; вияві феноменів, які пов'язані із потребою у спілкуванні осіб похилого віку тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Дискурсивна технологія інтимно-особистісного спілкування / І.Д. Бех [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/41-2010-06-20-19-39-45.html>.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – С. 365-366.
3. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов ; [отв. ред. Ю.М. Забродин, Е.М. Шорохова]. – М. : Наука, 1984. – 445 с.
4. Моргун В.Ф. Проблема периодизации развития личности в психологии / В.Ф. Моргун, Н.Ю. Ткачева. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 84 с.
5. Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности / Ю.М. Орлов. – М.: Просвещение. – 287 с.
6. Парыгин Б.Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б.Д. Парыгин. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с.

УДК 159.964.21:159.964.26

ЗАЛЕЖНІСТЬ ВИДУ ПЕРЕНОСУ, ЩО ВИНИКАЄ У ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ, ВІД ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЗА ТЕОРІЄЮ ТРАНСАКЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

Коваль І.А., Головань Г.О.

Дослідження присвячено проблемі визначення передумов формування різних видів переносу в психотерапевтичному процесі з позиції трансакційного аналізу. В статті подано характеристику зв'язку між особливостями структури особистості та видами переносу, що формуються у різних особистостей.

Ключові слова: *трансакційний аналіз, етапи розвитку особистості, перенос, життєвий сценарій, особистісна адаптація.*

Данное исследование посвящено определению предпосылок формирования разных видов переноса в психотерапевтическом процессе. Эта проблема рассмотрена с позиции трансакционного анализа. В статье